

JEZYKOZNAWSTWO. PRZEKŁADOZNAWSTWO

Ганна Мартинова (*Hanna Martynova*),

Тетяна Щербина (*Tetyana Shcherbyna*)

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДІАЛЕКТНИЙ СЛОВНИК ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ

Dialect Dictionary as a Cultural Text

ABSTRACT: The article focuses on the new methodology grounds of early 21st century Slavic dialect lexicography that allows for the employment of illustrating texts to clarify each registered unit in the cultural context and to represent the ultimate linguistic picture of the dialect speakers' world. The entries of the modern *Dictionary of Upper-mid Dnieper patois* are viewed, their register being arranged by the authors of the paper in connection with complete dialect texts. A fragment from this lexicography work is presented, to accumulate ethnic cultural information concerning the authors of the texts who are regarded as a linguistic cultural community dynamically fixed in the 20th century patois. A group of lexical units connected with the pre-marriage cycle, derived from the early Slavic roots of *svo-*, *sve-*, as well as short illustrating texts to accompany them, represent an ultimate semiotic system combining mutually related non-verbal and verbal constituencies, actualizing some retained archaic rituals and their variations in the patois, mythology of the dialect speakers and traditional symbols of the nation. The text-focused approach to creating a dialect dictionary led to a complete explication of ritual lexical units, their syntagmatic and paradigmatic relations, in which each registered unit comprises an integrate topical and structural component accompanied by a certain parable, the dictionary proper appearing to be the ultimate cultural text.

KEYWORDS: old (traditional) dialect dictionary, modern (new) dialect dictionary, text-focused approach, ritual text, cultural text

За останнє десятиліття в слов'янській діалектній лексикографії змінилися підходи до представлення реєстрових одиниць. Якщо в словниках другої половини ХХ – початку ХХІ ст. важливим був сам факт фіксації й оприлюднення діалектного слова (переважало зіставлення діалектне : літературно нормативне), то засадничим принципом укладання сучасних словників стало прагнення по-

дати його в культурному контексті в спеціально записаних чи дібраних текстах. Утвердженню цього підходу сприяли фіксація мовлення в говірках на звукозаписувальні пристрої та публікування діалектних текстотек, що вможливило представлення цілісної мовної картини світу діалектоносіїв через ілюстрування реєстрових слів різних тематичних груп мікротекстами, у яких висвітлено не тільки семантику лексем, граматичні показники та стилістичні функції, але й етнокультурні, етнопсихологічні та етносоціальні характеристики. У зв'язку з цим для впорядкування лексикографічних праць сьогодення надзвичайно актуальним є текстоцентричний підхід.

Необхідність методологічних змін щодо лексикографічного представлення діалектної лексики виникла на початку ХХІ ст. насамперед через неповноту знань про мовців як носіїв регіональної матеріальної та духовної культури¹ й активну динаміку їхнього суспільно-економічного й культурного життя впродовж останніх п'ятдесяти років, що спричинює втрату етнокультурної інформації. У зв'язку з різним методологічним підґрунтям лексикографічних праць в останнє десятиліття виникло розмежування діалектних словників на давні й сучасні², чи традиційні й нові³. У більшості давніх словників лексеми з культурним значенням часто засвідчені в процесі інших досліджень, зокрема характеристики діалектів, їх тільки зафіксовано, а основну семантику зазвичай подано без ґрунтового пояснення та ілюстрування текстами⁴.

Відзначимо, що в лексикографічних працях початку ХХІ ст. нерідко порушено принцип диференційованості словникового складу за ознакою діалектне: літературно нормативне, оскільки представлена й лексика на позначення понять матеріальної та духовної культури народу. Павло Гриценко в передмові до однієї з перших лексикографічних праць нового тисячоліття зазначає:

Сьогодні *Словник буковинських говірок* є найновішим джерелом знань про лексику й семантику цих говірок, водночас – і про своєрідну локальну культуру

¹ Донедавна інформацію про матеріальну й духовну культуру народу представляли переважно в лексикографічних працях етнолінгвістичного характеру, напр.: *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, t. 1-2, Lublin 1996-2020; *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.*, под общей ред. Н.И. Толстого, Москва 2012; *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, t. 1-5, Lublin 2015-2019.

² Н.В. Хобзей, *Текст і словник: площини перетину*, [в:] *Діалекти в синхронії т. діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій*, відп. ред. П.Ю. Гриценко, Київ 2015, с. 433; J. Sierociuk, *Językowo-kulturowa wsłólnota wsi słowiańskiej – założenia projektu badawczego*, „Gwary Dziś” 2017, vol. 9, s. 71.

³ J. Kaś, *Dlaczego ilustrowany leksykon gwary i kultury..., a nie słownik gwary*, [в:] *Діалекти в синхронії т. діяхронії: трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології*, відп. ред. П.Ю. Гриценко, Київ 2017, с. 144.

⁴ Н. Хобзей, *Культурне явище крізь призму українського діалектного словника*, [в:] *Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі*, відп. ред. П.Ю. Гриценко, Київ 2008, с. 198-200.

буковинців. Це якісно нова спроба репрезентації великого за обсягом цінного мовного та етнокультурного матеріалу⁵.

Щоправда, у цій праці використано тільки невеликі цитати-речення: **Колачини**, -н, мн., обр. Гуляння у весільних батьків. Заст. *Батько й матка чіриз дві ниділи роб'я колáчини* (Юрківці Заст.)⁶; **Маланкуванє, маланкуваня**, -я, с., Дія за знач. Маланкувати. Заг. *Тамтòго рòку в нас бóло фáйне маланкувáня* (Топорівці Нов.)⁷, тому значна частина етнокультурної інформації залишилася поза увагою її упорядників, і лише звернення до діалектних текстів як глибинного витвору народного мовомислення, найбільш цінного джерела за «акумулятивним у них багатим культурним досвідом соціуму у відповідних параметрах хронотопу»⁸ забезпечує ширший контекст діалектного слова. На думку Наталі Хобзей, саме таке методологічне підґрунтя уможливило впорядкування сучасних лексикографічних праць для представлення «світів» діалектоносіїв, бо, хоч і частково, але показало «те, що залишається поза викладеними значеннями та «скупими» цитатами, які традиційно наведено в діалектних словниках»⁹. У праці *Гуцульські світи. Лексикон* подано не тільки цитати-речення, а й мінітексти, які дають змогу побачити «змережані між собою реальний та уявний світи», відобразити «світ давній, який із *первовіку* стояв в обороні традицій, та світ сучасний»¹⁰.

У збірнику наукових праць *Ślowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo* оприявлено здобутки слов'янської діалектної лексикографії, зацентовано увагу на традиційному та новому підходах до укладання діалектних словників, окреслено перспективи щодо представлення діалектних лексем у широкому культурному контексті та в електронних базах даних¹¹. Наголошуючи на потребі нових підходів у діалектній лексикографії, Йозеф Консь вирізняє «традиційний» і «новий» діалектні словники, «традиційне» і «нове» методологічне і практичне розв'язання проблем словникарства¹². Головною засадничою вадою традиційних словників дослідник вважає неповноту відображення в них тих «цивілізаційно-мовних» змін у говірках, що відбулися в повоєнні десятиліття. У зв'язку з цим основне завдання діалектної лексикографії він вбачає в представленні говірконосіїв як культурно-

⁵ П.Ю. Гриценко, *Відкриваючи словник...*, [в:] *Словник буковинських говірок*, за заг. ред. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005, с. 3-4.

⁶ *Словник буковинських говірок*, за заг. ред. Н.В. Гуйванюк, Чернівці 2005, с. 217

⁷ Там само, с. 275.

⁸ П.Ю. Гриценко, *Інформаційний простір діалектного тексту*, [в:] *Діалекти в синхронії т. діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*, відп. ред. П.Ю. Гриценко, Київ 2015, с. 116.

⁹ Н. Хобзей, *Слова з гуцульських світів*, [в:] Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович, Г. Дидик-Меуш, *Гуцульські світи. Лексикон*, Львів 2013, с. 8-9.

¹⁰ Там само, с. 7.

¹¹ *Ślowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, Warszawa – Łomża 2016.

¹² J. Kaś, *Dłaczego ilustrowany leksykon gwary i kultury...*, с. 144.

-мовної спільноти¹³, що значною мірою реалізовано у 8-томній праці Й. Конся *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej* через ілюстрування текстами й світлинами¹⁴. Марина Волошинова, Катерина Глуховцева, Валентина Леснова акцентують увагу на важливості використання в діалектному словникові розлогих текстів для різних типів і способів тлумачення реєстрових одиниць та визначають значення й функції текстових екземпліфікацій¹⁵. Єжи Сиротюк наголошує на необхідності урізноманітнення джерельного підґрунтя сучасного діалектного словника через отримання інформації від багатьох респондентів, на багаторазовості записів та документуванні лексем у ширшому контексті використання, що забезпечує основу точнішого семантичного ілюстрування різних одиниць мови й уможливорює відстеження еволюції діалектних процесів¹⁶.

Зміни в методології українського діалектного словникарства за останнє десятиліття засвідчено в повторних виданнях традиційних словників, де до окремих реєстрових лексем, раніше ілюстрованих короткими реченнями, додано мінітексти, напр.: **Вербниця** [вѣрбниц'а] -і, ж. реліг. Вербна неділя, що припадає за тиждень до Великодня. Г-16, К-20; [вѣрбница] -и, ж. *На Вѣрбницю в церкви с'в'ат'ат вербу́.* С-17¹⁷; **ПЕРЕПЕЛІЦА** [перепел'іца] -и, ж., обряд. Залишені стебла жита під час дожинок. *Дожи́нал'і – перепел'іцу робі́л'і.* Д-33; [п'ер'еп'ел'іц'а]. *Онó вже кругóм то́йі п'ер'еп'ел'іцу́ ві́рвут стѣрн'у, таку́йу стѣжечку до до́ро́г'і, коб русáлка пр'іход'іла.* К-16¹⁸; **Водохрещення** 'свято Водохреща, яким завершується цикл зимових свят' (У багатьох говірках). *Цей год на Водохреш'чен'і́ їа не була / побóйалас'а гл'ади́ |думайу / с'лиз'ко / а во́но там дале'ч'ен'ко йти́*¹⁹; **Вечѣрька**, обряд. 'обрядова каша, уживана напередодні Різдва або на Щедрий вечір' (У багатьох говірках). *На Рожде"ство́ нос'ут' ве'ч'ер'ку / |варе"ну пше"ниц'у з |медом |ран'ше но'сили / а те'пер рис з |медом |нос'ут' // |поки не" сте"мн'іло / |носит' д'ітво'ра кр'осному |бат'ков'і і |мате"р'і / то'д'і су'с'ідам / то'д'і ўсім на вулиц'і / а веч'ером / коли стем'ніе / |молод'іж нар'а'жайец'а і |носе ве'ч'ер'ку ўсім п'ід'рад // да'йут' за ве'ч'ер'ку г'рош'і / кан-*

¹³ Там само, с. 144-145.

¹⁴ J. Kaś, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1-8, Bukowina Tatrzańska – Kraków – Nowy Sącz 2015-2019.

¹⁵ М.О. Волошинова, К.Д. Глуховцева, В.В. Леснова, *Значення т. функції текстових екземпліфікацій у діалектному словникові*, „*Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*” 2023, t. 58, article No. 2875.

¹⁶ J. Sierociuk, *Ekspłoracja terenowa a ostateczny obraz słownika gwarowego*, [в:] *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій. Źródła do badań dialektologicznych*, за ред. Т. Ястремської, Д.К. Рембішевської, Львів – Варшава 2023, с. 196-211.

¹⁷ Г.Л. Аркушин, *Словник західнополіських говірок. А-Я*, вид. 2-ге перероб., випр. і доп., Луцьк 2016, с. 48.

¹⁸ Там само, с. 391.

¹⁹ *Словник українських східнословобожанських говірок*, укл. М.О. Волошинова, К.Д. Глуховцева, В.В. Леснова, Т.П. Терновська, В.Д. Ужченко, за заг. ред. К.Д. Глуховцевої, В.В. Леснової, вид 2-ге зі змін. й допов., Київ 2021, с. 64.

фет / пр'ани^еки (НижБ); *Ме^нланку^ват' хо^дили / ве^чер'ку но^сили / о^но н^ічого було і да^ват' / о^то ш^н носимо по дво^р'і а о^но хто да^с'т шо / а хто йа^кес' л'а^пасі^ека / ми і рад'і були*²⁰. Як бачимо, у словникових статтях цих лексикографічних праць засвідчено обрядові лексеми, їхні варіанти в говірках, характеристики щодо словозміни, основне значення, мінімальні контексти з говірок і локалізацію. У невеликих цитатах-реченнях з'ясовано тільки загальну семантику, що не розкриває регіонального національно-культурного змісту лексем, не виявляє ні специфічного народного світобачення, ні особливостей сприйняття дійсності, ні звичаїв та вірувань, пов'язаних із календарним святом, тоді як у міні-текстах представлено ширшу характеристику обрядодій, їхніх учасників, предметів, часового й локативного планів, також подано соціальні оцінки.

До словників нового типу належить *Мовний портрет села Тюдів*, упорядкований Марією Голянич. Це лексикон однієї говірки, причому рідної для дослідниці, де зі словникових статей струменить любов до діалектного слова, висловлювання, і до всього, що складає поняття «рідний край». Словник вражає тематичним розмаїттям мікротекстів, де представлено типові і спорадичні риси гуцульської говірки, за якими дослідник може створити цілісну картину і про структурні особливості говірки села Тюдів, і загалом про матеріальну культуру і духовний світ її носіїв: **ЖІВНИЙ ЧЕТВЕРЬ** – Страсний Четвер; у цей день уранці в Тюдові діти ходять «на боханьці»: *Діти ч'ікайут / коли ўже буде Жівний Ч'ітвєр' / бо знайут / шо трєба ўстати дос'в'іта / аби пити на бѳхан'ц'і / ц:е трохи приўпало бўло / а тепєрки даўн'ішне видродилосе / ни знайу / йек по інших сєлах / а ў нас ц:е ш'інуйут / ус'і р'іхтуйуц:е / нимá тако́го / шо дитина пришла / а йїй нич'ѳ ни дали*. Див. **БОХАНЬЦІ**²¹. Упорядниця відсилає читача до цього реєстрового слова, щоб розширити інформацію, представлену в попередній словниковій статті: **БОХАНЬЦІ**, -ів – обрядодія, яку виконують вранці в Живний Четвер, обдаровуючи дітей: *Д'іти ў Т'удєв'і хѳд'ут на бѳхан'ц'і здаўна / витколи себе памн'ітайу / каут / шо сегѳроку нав'іт' до шкѳли ни йшли / ўс'і бохон'ч'ір'ували*. Така словникова стаття спонукає читача ознайомитися з наступним реєстровим словом **БОХОН'Ч'ІР'УВАТИ** – іти (ходити) «на боханьці»: *Бохон'ч'ір'уйут мал'і д'іти / а ўже так'і / йак наша Ол'а / ни хѳд'ут / тогит і ўна йшла / а тепєр вѳт'іглєсе / ниў д'іўки / таі кудá?*²², де з'ясовано не тільки семантику обрядового терміна, але й уточнено агентивний план: обрядодію можуть виконувати тільки *мал'і д'іти*. Як бачимо, такий «діалектний словник, де ілюстраціями слугують спеціально дібрані тексти, має змогу перетворитися в гіпертекст, який від одного реєстрового слова «веде» читача до іншого. Це словник, що не вириває реалії чи поняття з культурного контексту, а демонструє їх у межах цілісної картини світу, кодами до

²⁰ Там само, с. 53.

²¹ М. Голянич, *Мовний портрет села Тюдів. Словник у двох томах*, т. 1 А-М, Івано-Франківськ 2018, с. 462.

²² Там само, с. 87-88.

якої стають слова»²³. Кожна словникова стаття є мінітекстом, а разом вони утворюють культурний текст, тобто національно зорієнтоване діалектне висловлення, що містить невербальні й вербальні складники та мовні етносимволи²⁴.

Джерелом для дослідження став перший діалектний словник, укладений авторками статті на ґрунті збірників діалектних текстів із середньонаддніпряньського говору південно-східного наріччя української мови²⁵. Специфіку *Словника середньонаддніпряньських говірок*²⁶ становить укладання його реєстру за зв'язними діалектними текстами, записаними від великої кількості респондентів у 257 населених пунктах Середньої Наддніпрянщини упродовж трьох останніх десятиліть. У словнику представлено лексику, зафіксовану в етнічній свідомості мовців найстаршого покоління (народжені наприкінці XIX ст. – на початку XX ст., переважно в 20-х – 30-х рр.), що репрезентує особливості життя і побуту середньонаддніпрянців, систему свят календарної й сімейної обрядовості, специфіку їхнього емоційно-психічного ладу, вірувань і традиційної моралі впродовж століття²⁷. Це стало можливим завдяки текстоцентричному підходу до укладання праці, адже ґрунтом для широкого ілюстрування реєстрових лексем мікротекстами стали матеріали, упорядковані в збірниках діалектних текстів із додатками фонозаписів на CD²⁸. У словникових статтях, крім представлення власне лінгвістичних характеристик – лексичного значення, граматичних показників і стилістичної функції одиниць, закумульовано етнокультурну, етнопсихологічну й етносоціальну інформацію про творців діалектних текстів як культурно-мовної спільноти. Її доповнює локалізація матеріалу за діалектною диференціацією говору, на що уповноважує його зіставність і лінгвогеографічна репрезентація, заявлена в монографіях²⁹.

²³ Н.В. Хобзей, *Текст і словник: площини перетину*, [в:] *Діалекти в синхронії т. діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*, відп. ред. П.Ю. Гриценко, Київ 2015, с. 433.

²⁴ Є. Сикало, *Культурний текст*, [в:] *Сучасний словник літературознавчих термінів*, <https://ukrlit.net/info/mdictionary/148.html> (06.08.2024); Г.К. Барилова, К.Д. Глуховцева, *Українська етнолінгвістика*, Луганськ 2010, с. 16.

²⁵ Г. Мартинова, Т. Щербина, *Діалектний текст як джерело регіональних словників*, „Gwary Dziś”, 2022, vol. 15, с. 47-58.

²⁶ *Словник середньонаддніпряньських говірок*, упор. Г. Мартинова, Т. Щербина, за ред. П.Ю. Гриценка, Черкаси 2020.

²⁷ Г. Мартинова, *Діалектний словник як репрезентант явищ матеріальної т. духовної культури народу*, „Gwary Dziś” 2018, vol. 10, с. 127-133.

²⁸ *Говірки Південної Київщини: збірник діалектних текстів*, упор. Г.І. Мартинова, З.М. Денисенко, Т.В. Щербина, відп. ред. Г.І. Мартинова, Черкаси 2008; *Говірки Західної Полтавщини: збірник діалектних текстів*, упор. Г.І. Мартинова, відп. ред. Т.В. Щербина, Черкаси 2012; *Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів*, упор. Г.І. Мартинова, Т.В. Щербина, А.А. Таран, відп. ред. Г.І. Мартинова, Черкаси 2013.

²⁹ Г. Мартинова, *Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика*, Черкаси 2003, с. 250-319; Т.В. Щербина, *Ареалогія середньонаддніпряньсько-степового порубіжжя*, Черкаси 2009, с. 13-104.

Мета статті – представити фрагмент словника середньонаддніпрянських говірок як культурний текст, у якому сконцентровано цілісну семіотичну систему взаємопов’язаних невербальних і вербальних складників передвесільної обрядовості українців, міфологічних уявлень і традиційної національної символіки.

Для реалізації мети дослідження розглянемо реєстрові слова **сватать, сватання, свати, сват, сваталник, сваха, свашка, свайба**, що є ключовими поняттями весілля середньонаддніпрянців, а мінітексти до кожної наступної лексеми репрезентують окремі культурні фрагменти і формують обрядовий текст, компоненти якого вказують на подальший шлях до пізнання цілісного обряду. За Валентиною Конобродською, «різнопланові одиниці обрядового тексту репрезентують план змісту – тобто міфологічні уявлення, що формують обрядовий текст як семіотичну систему»³⁰. Обрядовий текст вважають культурним текстом, адже він «репрезентує обрядову мову як сукупність вербальних і невербальних засобів, обрядову морфологію й синтаксис – сукупність форм і значень обрядових символів»³¹.

Однією з центральних у передвесільному циклі середньонаддніпрянців є лексема **сватать** *сватат’*, -ю, -ють, недок., перех., обряд., ‘засилати до дівчини старостів’: *почина значит’ х’л’опиц’ сватат’ // присил’айе старост’ів / старост’ти доби’вайуц’ :а в д’вер’і і кажут’ / од :ас’те (дівчину) // чи с’у’ди по’пал’и чи ни с’у’ди // та с’у’ди // од :ас’те чи хай’иче п’ідрос’те // а с’хати от’в’і’чайе бат’ко чи мати / од :а’мо / хай’і’де // ну при’ход’ат’ / вже ц’і’попирив’йазуїут’ іїх цим рушник’ами // зам’і’н’айут’ пал’а’ниц’у // ц’у пал’а’ниц’у кл’а’де мол’ода / мол’одий і с’і’дайут’ за стол’и / догово’р’айуц’ :а / кол’и свайба (Бгд) ЦЛСГ; ми прийшли о’с’о’вашу д’івку сватат’ / ви продайте тиллиц’у / свати при’ход’ат’ і кажут’ / а правда / шо ви продайте тиллиц’у / то вже ті свати знаїут’ / шо це во’ни прийшли ті свати іїхн’у дочку сватат’ (Бз) ЦПСГ; СГ³². Семантику реєстрового слова **сватать**, похідного від псл. *svatъ*, яке виводять зі **svojat* (<**svo-*, **sve*), представлено в мінітекстах, де засвідчені невербальні компоненти культурного явища, зокрема акціональний (*почина сватат’*, *присил’айе старост’ів*, *старост’ти доби’вайуц’ :а*, *прийшли сватат’*, *продайте тиллиц’у*, *от’в’і’чайе бат’ко чи мати*, *попирив’йазуїут’ іїх*, *зам’і’н’айут’ пал’а’ниц’у*, *с’і’дайут’ за стол’и*, *догово’р’айуц’ :а*); агентивний (*х’л’опиц’*, *д’івка*, *тилиц’а*, *дочка*, *старост’ти*, *свати*, *мол’ода*, *мол’одий*); предметний (*рушник’и*, *пал’а’ниц’а*); локативний (*в д’вер’і*, *с’хати*, *за стол’и*) та групи слів, що їх репрезентують, серед яких обрядові номінації (*сватат’*, *старост’ти*, *свати*, *мол’одий*, *мол’ода*, *свайба*); ужиті з обрядовим значенням (*х’л’опиц’*, *д’івка*, *дочка*, *тилиц’а*, *бат’ко*, *мати*, *пал’а’ниц’а*, *рушник’и*) та*

³⁰ В. Конобродська, *Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики*, Житомир 2003, с. 34.

³¹ Г.К. Барилова, К.Д. Глуховцева, *Українська етнолінгвістика*, Луганськ 2010, с. 16.

³² *Словник середньонаддніпрянських говірок*, упор. Г. Мартинова, Т. Щербина, за ред. П.Ю. Гриценка, Черкаси 2020, с. 373.

лексеми загального вжитку. У мінітекстах представлено сталі обрядові формули (чи с'у'ди по'пал'и чи ни с'у'ди, од:ас'те чи хай шче п'ідрос'те, про'дайте тил'лиц'у, продай'те), повтори, що засвідчують архаїчні ритуали «продавання дівчини за викуп», а пізніше «укладання шлюбу за згодою»³³. У другому міні-тексті представлено залишки давнього сценарію сватання, коли купці з далеких країв приїжджають за дорогим товаром, яким є телиця, що символізує дівчину на виданні. Водночас здебільшого в текстах із середньонаддніпрянських говірок на позначення дівчини, яку сватають, фігурують інші слова з обрядовим значенням *куниця, красна дівчиця*: ну / при'ходить' / парубок до / д'івки / пил'тайе"ц' :а бат'к'ів / чи од:а'йут' / д'івку / зам'іж // догово'рилис' / шо од:а'йут' / в'ін іде то'д'і до'дому / бире / д'ад'ка чи там б'рата с'таршого / чи два / д'ад'ки чи су'с'ід'ів // чи / з'ат'а сво'го із б'ратом / і при'ход'ат' до моло'дойі / в:ече"р'і // прии'шли до / хати / моло'да сто'їт' ком'ін'ц'а колу'пайе / догово'рилис'а / там в'ін при'казу'ють / шо / б'ігла / кун'иц'а / красна д'івиц'а / за б'ігла / в:аше под'в'ір'яа / а це ми до вас прии'шли / в:аше под'в'ір'яа / по с'л'іду / ну / вобии'м догово'рилис' / обм'ін'ала моло'да хл'іб / бо во'ни при'ход'ат' з хл'ібом обов'яз'ково // обм'ін'ала моло'да хл'іб / позав'язувала їх рушн'иками / сват'ів / а моло'дому / хустку пов'язала³⁴, де розкрито й семантику етнофразем *ком'ін'ц'а колу'пайе*, що символізує відлучення від домашнього вогнища³⁵ та *обм'ін'ала хл'іб, позав'язувала рушн'иками, хустку пов'язала*, які сигналізують про успішність сватання та згоду на одруження. У цьому обрядовому тексті представлено ще один компонент передвесільного циклу – запити, коли хлопець спершу приходив розвідати в батьків дівчини, чи віддадуть вони її за нього, після чого засилав сватів, а також удокладнено на міжговірковому рівні репертуар ритуальних дій (*при'ходить' / парубок, пил'тайе"ц' :а бат'к'ів, чи од:а'йут' / д'івку, догово'рилис', іде до'дому, бире / д'ад'ка чи там б'рата с'таршого / чи два / д'ад'ки чи су'с'ід'ів // чи / з'ат'а сво'го із б'ратом, при'ход'ат' до моло'дойі, моло'да сто'їт' ком'ін'ц'а колу'пайе, при'казу'ють', б'ігла / кун'иц'а, за б'ігла / в:аше под'в'ір'яа, догово'рилис'а, при'ход'ат' з хл'ібом, обм'ін'ала хл'іб, позав'язувала рушн'иками, хустку пов'язала*), їх виконавців (*парубок, д'івка, кун'иц'а, красна д'івиц'а, д'ад'ко, брат с'тарший, два / д'ад'ки чи су'с'іди, з'ат' із б'ратом, сват'и*), предметів (*хл'іб, хустку*), обрядового часу (*в:ече"р'і*). Також під час сватання відбуваються зміни в номінації одиниць агентивного плану: якщо на початку можливих наречених називають загальноновживаними словами, використаними з обрядовим значенням *хл'опиц', парубок* і *д'івка, дочка, кун'иц'а, тил'лиц'а, красна д'івиц'а*, то після згоди батьків та дівчини, їх уже іменують обрядовими номінаціями *мол'одий* і *мол'ода*. Ймовірно, стирання цього розмежування засвідчують мінітексти із середньонаддніпрянських говірок, де так могли називати майбутніх наречених і на сватанні: **МОЛОДИЙ** *моло'дий, -ого, -і, субст., ч., обряд.*

³³ М.Б. Лановик, З.Б. Лановик, *Українська усна народна творчість*, Київ 2005, с. 196.

³⁴ *Говірки Південної Київщини...*, с. 190.

³⁵ М.Б. Лановик, З.Б. Лановик, *Українська усна народна творчість...*, с. 198.

‘наречений у весільному обряді’: *молодий ішов до молодої із старостами / ніталі чи согласна вона вийти заміж за його* (Мар) ЛПСГ; СГ³⁶.

У розлогіх ілюстраціях до словникових статей представлено ритуальні предмети *рушники, хустка, паляниця, хліб*, що є символами української національної культури. У мінітекстах засвідчено ритуальне перев’язування рушниками, яке, як допускають дослідники, очевидно, є «відгомонам давнього звичаю зв’язувати гостей-чужинців, поки представники роду дівчини не з’ясують, чи все, що вони говорили, є правдою, щоб вирішити, чи можна туди віддавати родичку»³⁷. *Рушник* ‘довгастий шматок тканини з вишиваним або тканим орнаментом, використовуваний в народних обрядах’ споконвіку є ознакою багатства української родини, уособлює родовідну пам’ять, символізує життєву дорогу, адже він «супроводжував українця все життя»³⁸, а у весільному обряді – це символ «щасливого родинного життя»³⁹. Про згоду на одруження свідчило й пов’язування хлопцеві на руку *хустки* ‘традиційне квадратне платове вбрання для голови’, яка символізує прихильність, любов, вірність, прощення, скорботу⁴⁰. Лексеми *паляниця, хліб, хлібина* ‘круглий дріжджовий виріб із пшеничного борошна’ в етносвідомості українців є традиційною ознакою достатку і багатства⁴¹. Підґрунтям такої символіки, на думку Віталія Жайворонка, є те, що, «хліб споконвіку був у великій пошані і ставлення до нього побожне, культове, бо це Божий дар»; хліб випікають у формі сонця і називають святим; він сам освячує, стверджує і благословляє нове подружжя⁴².

Тісні семантичні і словотвірні зв’язки лексем *сватать, сватання* і *сват* спонукають ознайомитися зі словниковими статтями до них. Обрядова номінація *сватання* похідна від дієслова *сватать* і є міжговірковим синонімом до нього: *сватання* с’ватан’:а, -я, -я, с., обряд., ‘весільний обряд, коли дівчина та її батьки дають згоду на шлюб’: *приходить і сватан’:а / чи ні ідиши / чи ні ідиши / ну у’же ж договорино / шо ні ідиши / по’сид’ілі / по’радил’ис* (Хц) ЛПСГ; СГ; *сватаня* с’ватан’а, ‘те’: *та то’д’і ж у’же договор’ац’:а та с’і’дайут’ го’р’ілку п’йут’ / у’же запи’лі с’ватан’а* (Стсл) ЦПСГ; *це с’ватан’а // догово’р’айуц’а на кол’и там / о / с’ватан’а // це при’ходить’ / наче хриш’чений / із там / д’ад’ком чи з ким зас’ватуват’* (Тш) ПдСГ; ЗСГ⁴³. У другому мінітексті агентивний план сватання доповнює лексема *хриш’чений*, що, уже маючи обрядову семантику, пов’язану з родильними звичаями: *хрищений* хриш’чений, -ого, -і, ч., субст., обряд., ‘названий батько, чоловік, що бере участь у обряді хрещення дитини,

³⁶ *Словник середньонадніпрянських говірок...*, с. 248.

³⁷ М.Б. Лановик, З.Б. Лановик, *Українська усна народна творчість...*, с. 198-199.

³⁸ В. Жайворонко, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006, с. 516.

³⁹ В. Жайворонко, *Українська етнолінгвістика. Нариси*, Київ 2007, с. 157.

⁴⁰ В. Жайворонко, *Знаки української етнокультури...*, с. 626-627.

⁴¹ Там само, с. 431.

⁴² Там само, с. 618.

⁴³ *Словник середньонадніпрянських говірок...*, с. 373.

беручи на себе обов'язок піклуватись про неї в разі втрати батьків': *так до-
гово|р'а|йуц'а / хриш|чений ку|пуйе ми|н'і ри|мен'у на |чоботи / йа па|су йо|му
|л'іте|чко ко|рову* (Ос) ЦПСГ; СГ⁴⁴, набуває ще одного обрядового значенням
'староста під час сватання'. Про успішне завершення обряду свідчить обрядова
етнофразема *зати|л'и с|ватан'а*, що має в середньонаддніпрянських говірках ще
й інші варіанти: *пов'язуват' рушни|ками, да|ват' |хустку і хл'і|бину*⁴⁵, *пов'язу-
|ват' рушни|ком, пов'язат' |хустку, обм'і|н'ат' хл'і|б*⁴⁶, *в'язати рушни|ки, за-
ти|ват' мого|рич*⁴⁷, *пе|ре|в'язат' пл'а|точком, пе|ре|в'язат' рушни|ками, об-
м'і|н'ат' хл'і|б*⁴⁸, *пири|в'язуват' |хусткою*⁴⁹ тощо. Для прикладу: **МІНЯТИСЬ**
ХЛІБОМ ◊ м'і|н'атис' хл'і|бом, обряд. 'давати згоду на шлюб під час сватання':
йак|шо |д'івчина со|ласна / то во|ни м'і|н'ал'ис' хл'і|бом (Мар) ЛПСГ, див. по-
зав'язувать рушниками⁵⁰. Оскільки традиційний обряд сватання нині значною
мірою трансформований (уже не подають рушників і не перев'язують ними, не
пов'язують руку молодого хусткою), то змінився й репертуар одиниць, які
сигналізують про успішне сватання: здебільшого це обмінювання хлібом та за-
пивання могоричу: *мого|рич пит'*⁵¹, *зати|ват' мого|рич*⁵², *хл'і|б зам'і|н'ат'*⁵³,
*м'і|н'ат' хл'і|б*⁵⁴, *м'і|н'атис' хл'і|бом*⁵⁵, *моло|ду зати|ват'*⁵⁶, *розм'і|н'ат' хл'і|б,
зам'і|н'ат' хл'і|б*⁵⁷ тощо. Дослідники відзначають, що зазвичай цей обрядовий
хліб розрізає або розламає сама дівчина чи хтось із її дозволу, що символізує
згоду вийти заміж, або надкушують обоє молодят, а потім пригощають усіх
присутніх⁵⁸. Могорич в етносвідомості українців є знаком успішного завершення
будь-якої справи, «це давній символ єднання»⁵⁹.

Слово *сват* (<*svojat) зафіксовано в текстах із середньонаддніпрянських го-
вірок із двома омонімічними значеннями: **свати**¹ свати, -ів, одн. сват, 'старости
під час сватання': *при|ходит' моло|дий до моло|дойі з дво|ма ж сва|тами // тут
моло|да да|є моло|дому |хустку і хл'і|бину / а сва|тів пов'язує сво|їми
рушни|ками / сво|їми / і ту |хустку моло|дий по|винен гл'а|д'ит' аж |доки вже*

⁴⁴ Там само, с. 441.

⁴⁵ *Говірки Південної Київщини...*, с. 285.

⁴⁶ Там само, с. 307.

⁴⁷ Там само, с. 326.

⁴⁸ *Говірки Західної Полтавщини...*, с. 46.

⁴⁹ *Говірки Черкащини...*, с. 186.

⁵⁰ *Словник середньонаддніпрянських говірок...*, с. 245.

⁵¹ *Говірки Західної Полтавщини...*, с. 34.

⁵² Там само, с. 71.

⁵³ Там само, с. 192.

⁵⁴ Там само, с. 237.

⁵⁵ Там само, с. 251.

⁵⁶ *Говірки Черкащини...*, с. 365.

⁵⁷ Там само, с. 377.

⁵⁸ В.Д. Ужченко, *Східноукраїнська фразеологія*, Луганськ 2003, с. 227-230.

⁵⁹ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006, с. 373.

в с'вал'бу (Чр) ППСГ; **свати**² сва'ти, -ів, одн. сват, сваха 1. спор., 'батьки подружжя': та'к'і хо'роші і л'уди / дай їм Бог здо'ровія і їйх'ому по'томству / дуже ха'роші і доро'гі і л'уди / труд'аги // ми ти'шаймос' / шо в нас **сва'ти** та'к'і до'бр'і л'уди (Нш) ППСГ; **понар'ажайуц':а** разн'і йак цї'гани ми у'же ка'жимо і то'д'і во'ни ход'ат' / ц'ілий ден' / ц'ілу ни'д'іл'у од **сва'т'ів** до **сва'т'ів** / хай 'буде і д'вац':ат' к'і'ломитр'ів / во'ни йдут' / н'ішки / о'то с'н'і'вайут' / 'бубон / гар'мошка нацү'зукуйе там шо ни'буд' (Ір) ЛЦСГ; СГ⁶⁰. Обидва реєстрові слова є власне обрядовими номінаціями, що розширюють репертуар агентивного плану весільної драми: сватами називають не тільки батьків хлопця та дівчини після сватання, але й запрошених осіб, зазвичай це дядько та хрещений, із якими хлопець іде на сватання. Лексема *сват* функціонує в говірках поряд із **староста** с'тароста, -и, -и, ч., обряд., 'особа, що сватає жениха нареченій або наречену женихові': то ка'жут' / принисла **старост'ів** ни'чиста // д'івчата зам'іж'ідут' // а це 'буде о'це / у суботу / та'кий п'разник / шо ка'же / св'а'тайа Покр'івон'ка / покрий ми'н'і го'ловку / с'акоюу' такоюу' ган'ч'іркоюу' / а'би ни бут' ми'н'і д'івкоюу' (Кнж) ЗСГ⁶¹. Міжговірковим синонімом до слів *староста*, *свати*¹ є реєстрове слово **сваталник** с'ваталник, -а, -и, ч., обряд., 'обрядова особа на сватанні': а то ран'ше бу'л'о / ка'жут' / о'це **с'ваталник** п'рийде / ка'же / чи од:ас'те зам'іж'за мене / а во'ни ка'жут' / чи од:а'мо чи н'і / то сто'їйт' во'на кол'о'печ'і та'ком'ін кол'у'на / мол'ода (Стел) ЦПСГ; СГ⁶². Лексема *сваталник* є віддієслівним іменником від реєстрової одиниці *сватать*.

Як і лексема *сват*, від праслов'янських коренів *svo-*, *sve-* походить реєстрове слово **сваха** с'ваха, -и, -и, ж., спор., засвідчене в середньонаддніпрянських говірках з трьома значеннями: 1. 'мати одного з подружжя': дак у с'вата гри'би ж'сушини / дак во'ни ж'на ст'іл настав'л'ал'и / намазал'и ол'їйшю і та'ки ж'до'бри / і ми з с'вахоюу' бу'л'и вдвох / і вийл'и та'р'іл'очку з хл'їбом / і бол'ш ми н'і'чого і ни'їл'и / (Пм) ЛПСГ; СГ; 2. 'жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі': те'пер на пе'ред'н'ого 'воза с'ї'дадут' мол'одий з мол'одою / з бо'йарами / с'в'і'тилками / с'вашками та **с'вахами** мол'одой / з пода'рунками д'л'а бат'к'ів і родич'ів мол'одого (Свд) ЦПСГ; СГ; 3. 'жінка, яка займається сватанням, улаштуванням шлюбів': ye та'к'і ж'інки / шо з'вод'ат' хл'опц'а з д'івчиноюу' / о'собин:о йак шос' у їйх ни пол'учайшц':а / то ка'жут' бу'л'а за **с'ваху** (Пщ) ЦЛСГ; СГ⁶³. Потребує пояснення ужитий у міні-тексті словотвірний варіант лексеми *сваха*, що формує наступну словникову статтю: **свашка** с'вашка, -и, сваш'ки, ж., спор., 'родичка одного з подружжя, що добре знає весільні обряди й порядкує на весіллі': то'д'і п'рий'ж:а'йе мол'одий / заби'ра'йе мол'оду // їйдут' пов'ін'ч'айуц':а і в'п'ят' приве'зе в'ін'ї'ї до'дому // а сам'їйде до'дому / бе'ре при'ч'ет' / от // це шоб бу'л'и дв'і **с'вашки**

⁶⁰ Словник середньонаддніпрянських говірок..., с. 373.

⁶¹ Там само, с. 398.

⁶² Там само, с. 373.

⁶³ Там само, с. 373.

/ два с¹тарости / св¹ітїлка і мол¹о¹дїй / і бо¹йарин // це с¹аме менше с¹ім душ шоб бу¹л¹о / шоб бу¹л¹о нїпарно / бо на¹зад // шоб бу¹л¹о / бо йак мол¹о¹да / то ш¹ч¹ італ¹ос¹а вже в пар¹і (Бгдх) ЦЛСГ; СГ⁶⁴.

Ужите в кількох мінітекстах слово с¹вайба спонукає читача звернутися до словникової статті цієї лексеми та її фонетичних варіантів с¹ват¹ба, с¹вад¹ба, с¹вал¹ба: **свайба** с¹вайба, -и, -и, ж., обряд., ‘весілля’: гу¹л¹али // йак у се¹л¹і? / ба¹гато бу¹л¹о гостей же ж / і музика бу¹л¹а / і гост¹і бу¹л¹и / і вс¹о / шо то с¹вайба бу¹ла / ба¹гато / д¹ів¹чат бу¹ло ба¹гато на с¹вайбу (Жр) ПдСГ; с¹ватан¹а / а по¹том с¹вайба // у¹же жен¹ац¹а / с¹вайба бу¹де // кажут¹ / шо п¹ішли бат¹ко й мати на ог¹л¹адини // це ше до с¹ватан¹а // то бу¹ло / бо йа з¹найу / шо до мене ни при¹ходили на ог¹л¹адини // йо¹го (батьки) до нейї (Кнж) ЗСГ; **сватьба** с¹ват¹ба, ‘тс’: с¹ват¹ба? / с¹ват¹ба бу¹л¹а хароша // хо¹дил¹и / йак у с¹л¹і / нар¹ажал¹ис¹а так / йак і т¹пер оце¹го ж / в ін¹ки й л¹енти / й усе / бу¹л¹о в мене д¹ружок ба¹гато / ма¹бут¹ / с¹ім¹надц¹ат¹ д¹ружок зо м¹нойу / да / с¹ім¹надц¹ат¹ д¹ружок / хо¹дил¹и ми по с¹л¹у / і соби¹рал¹и ми всих / у¹сих родич¹ів на с¹ват¹бу приг¹лашали (Лбн) ПдСГ; **свадьба** с¹вад¹ба, ‘тс’: хо¹дил¹и / хо¹дил¹и / і по с¹вад¹бах хо¹дил¹и гу¹л¹али / і ж так у г¹ород¹і то с¹вад¹ба / а в с¹л¹і з¹найиш / йак с¹вад¹ба / йак с¹вад¹ба / то вс¹і йдут¹ // ну музика г¹рає / і танц¹у¹ват¹ д¹ів¹чата хо¹дили / так йак гу¹л¹айут¹ / вс¹о ото / бу¹ло / і х¹лопц¹і бу¹л¹и / і гу¹л¹али / і сп¹івали / і все ро¹бил¹и моло¹д¹і (Лбн) ПдСГ; **свальба** с¹вал¹ба, ‘тс’: ба¹гато л¹у¹дей с¹ходиц¹а / ну ра¹н¹іше на с¹вал¹би ни так / йак т¹іл¹ки ко¹го з¹вали / а хо¹дили у¹с¹і / і та¹к і танц¹і бу¹ли і хо¹дили на т¹і танц¹і (Врб) ЦПСГ; ку¹жухи т¹іки в п¹разник над¹івал¹и / до ц¹еркви / ку¹ди там / на с¹вал¹бу / у д¹ружки / то¹д¹і ж д¹ружки // то¹д¹і ж та¹ка мода бу¹ла / це ізв¹іни за вира¹жен¹іє / у д¹ружки йде / у бу¹йари / це об¹і¹зат¹іл¹но шоб д¹ружка з бо¹йарином пириночу¹вала (Сбл) ЗСГ⁶⁵. Реєстровий варіант с¹вайба найбільш поширений у середньонаддніпрянському ареалі, проте в його південній та західній зонах фіксуємо первісний варіант *svat̥ba, твірним для якого є псл. svat̥ь «сватання». Пор. др. сватьба, болг. svātba, ч. svatba, слн. svátba, п. swadźba, swaćba, м. свадьба, схв. svādba⁶⁶. Варіативність лексеми сват¹ба в середньонаддніпрянських говірках зумовлена типовою для української мови асиміляцією за дзвінкістю перед наступним дзвінким приголосним с¹ват¹ба → с¹вад¹ба та субституцією м’якого [т’] палатальними [й], [л’], оскільки ці приголосні мають у досліджуваних говірках середньоязикову артикуляцію.

У мінітекстах, що ілюструють проаналізовані лексеми з коренями *svo-, *sve, ужито ще й обрядові номінації ог¹л¹адини, бо¹йари, д¹ружки, с¹в¹ітїлки, при¹ч¹ет, що спонукає читача до подальшого пізнання обрядового тексту середньонаддніпрянського весілля як цілості.

⁶⁴ Там само, с. 373.

⁶⁵ Там само, с. 372.

⁶⁶ *Етимологічний словник української мови: в 7 томах*, т. 5: Р-Т, уклад. О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова, Г.П. Півторак т. ін., Київ 2006, с. 186.

Таким чином, розглянуті фрагменти сучасного діалектного словника, укладеного на ґрунті обрядових текстів, записаних у говірках від багатьох інформантів кількох поколінь, постають перед читачем як культурний текст, де закумульовано етнокультурну інформацію та засвідчено її динаміку. Група лексем передвельного циклу, похідних від праслов'янських коренів *svo-*, *sve-*, та мінітексти-ілюстрації до них репрезентують цілісну семіотичну систему, що об'єднує взаємопов'язані невербальні й вербальні складники, засвідчує залишки архаїчних ритуалів і їх модифікацій у говірках, міфологічні уявлення діалектоносіїв та традиційну національну символіку. Текстосцентричний підхід до укладання діалектного словника уможливив репрезентацію обрядових лексем та їхніх синтагматичних і парадигматичних зв'язків, де кожна номінація є необхідним тематичним і структурним компонентом із певною сюжетною настановою, а сам словник постає як цілісний культурний текст.

References

- Arkushyn H.L., *Slovník zakhidnopolis'kykh hovirok. A-Ya*, vyd. 2-he pererob., vypr. i dop., Luts'k 2016.
- Barylova H.K., Hlukhovtseva K.D., *Ukrayins'ka etnolinhvistyka*, Luhans'k 2010.
- Etymolohichnyy slovník ukrayins'koyi movy: v 7 tomakh*, t. 5: R–T, uklad. O.S. Mel'nychuk (hol. red.), V.T. Kolomiyets', T.B. Lukinova, H.P. Pivtorak ta in., Kyiv 2006.
- Holyanych M., *Movnyy portret sela Tyudiv. Slovník u 2-kh t*, t. 1: A–M, Ivano-Frankivs'k 2018.
- Hovirky Pivdennoyi Kyivshchyny: zbirnyk dialektnykh tekstiv*, upor. H.I. Martynova, Z.M. Denysenko, T.V. Shcherbyna, vidp. red. H.I. Martynova, Cherkasy 2008.
- Hovirky Zakhidnoyi Poltavshchyny: zbirnyk dialektnykh tekstiv*, upor. H.I. Martynova, vidp. red. T.V. Shcherbyna, Cherkasy 2012.
- Hovirky Cherkashchyny: zbirnyk dialektnykh tekstiv*, upor. H.I. Martynova, T.V. Shcherbyna, A.A. Taran, vidp. red. H.I. Martynova, Cherkasy 2013.
- Hrytsenko P.Yu., *Vidkryvayuchy slovník...*, [v:] *Slovník bukovyns'kykh hovirok*, za zah. red. N.V. Huyvanyuk, Chernivtsi 2005.
- Hrytsenko P.Yu., *Informatsiynyy prostir dialektnoho tekstu*, [v:] *Dialekty v synkhroniyi ta diakhroniyi: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studiy*, vidp. red. P.Yu. Hrytsenko, Kyiv 2015.
- Khobzey N., *Kul'turne yavlyshche kriz' pryzmu ukrayins'koho dialektnoho slovníka*, [v:] *Dialektna mova: suchasnyy stan i dynamika v chasi*, vidp. red. P.Yu. Hrytsenko, Kyiv 2008.
- Khobzey N., *Slova z hutsul's'kykh svitiv*, [v:] N. Khobzey, T. Yastrems'ka, O. Simovych, H. Dydyk-Meush, *Hutsul's'ki svity. Leksykon*, L'viv 2013.
- Khobzey N.V., *Tekst i slovník: ploschchyny peretynu*, [v:] *Dialekty v synkhroniyi ta diakhroniyi: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studiy*, vidp. red. P.Yu. Hrytsenko, Kyiv 2015.
- Kaś J., *Dlaczego ilustrowany lekcykon gwary i kultury...*, a nie słownik gwary, [v:] *Dialekty v synkhroniyi ta diakhroniyi: transformatsiya dialektnoho kontynuumu i problemy linhvokolohiyi*, vidp. red. P.Yu. Hrytsenko, Kyiv 2017.
- Kaś J., *Ilustrowany lekcykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1-8, Bukowina Tatrzaska – Kraków – Nowy Sącz 2015-2019.

- Konobrods'ka V., *Kursova i dyplomna robota z etnolinhvistyky*, Zhytomyr 2003.
- Lanovyk M.B., Lanovyk Z.B., *Ukrayins'ka usna narodna tvorichist'*, Kyiv 2005.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, t. 1-5, Lublin 2015-2019.
- Martynova H., *Dialektnyy slovnyk yak reprezentant yavnyshch material'noyi ta dukhovnoyi kul'tury narodu*, „Gwary Dziś” 2018, vol. 10.
- Martynova H., *Seredn'onaddnipryans'kyi dialekt. Fonolohiya i fonetyka*, Cherkasy 2003.
- Martynova H., Shcherbyna T., *Dialektnyy tekst yak dzherelo rehional'nykh slovnykiv*, „Gwary Dziś” 2022, vol. 15.
- Sierociuk J., *Eksploracja terenowa a ostateczny obraz słownika gwarowego*, [v:] *Ad fontes. Źródła dialektologicznych studiów. Źródła do badań dialektologicznych*, за ред. Т. Ястремської, Д.К. Рембішевської, Львів – Варшава 2023.
- Sierociuk J., *Językowo-kulturowa wsólnota wsi słowiańskiej – założenia projektu badawczego*, [v:] „Gwary Dziś” 2017, vol. 9.
- Sykalo Ye., *Kul'turnyy tekst*, [v:] *Suchasnyy slovnyk literaturoznavchykh terminiv*, <https://ukrlit.net/info/mdictionary/148.html>.
- Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar': v 5 t.*, pod obshchey red. N.I. Tolstogo, Moskva 2012.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, t. 1-2, Lublin 1996-2020.
- Slovnyk seredn'onaddnipryans'kykh hovirok*, upor. H. Martynova, T. Shcherbyna, за ред. P.Yu. Hrytsenka, Cherkasy 2020.
- Slovnyk ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok*, ukl. M.O. Voloshynova, K.D. Hlukhovtseva, V.V., Lyesnova, T.P., Ternovs'ka, V.D. Uzhchenko, vyd 2-he zi zmin. y dopov, Kyiv 2021.
- Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, Warszawa – Łomża 2016.
- Shcherbyna T.V., *Arealohiya seredn'onaddnipryans'ko-stepovoho porubizhzhya*, Cherkasy 2009.
- Voloshynova M.O., Hlukhovtseva K.D., Lyesnova V.V., *Znachennya ta funktsiyi tekstovyykh ekzemplikatsiy u dialektnomu slovnykovi*, „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej” 2023, t. 58, article No 2875.
- Uzhchenko V.D., *Skhidnoukrayins'ka frazeolohiya*, Luhans'k 2003.
- Zhayvoronok V., *Ukrayins'ka etnolinhvistyka. Narysy*, Kyiv 2007.
- Zhayvoronok V., *Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury. Slovnyk-dovidnyk*, Kyiv 2006.

ПРО АВТОРІВ

Ганна Мартинова – доктор філологічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy), професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики. **Основні публікації:** **книга:** *Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика*, Черкаси 2003. **Статті:** *Фонологічний опис діалекту: до проблеми типології говірок*, «Lingua Montenegrina» 2019, god. XII/2, br. 24, с. 77-90, [електронна версія:] <http://linguamontenegrina.me/index.php/lm/article/view/702/713>; *Мішані та мішано-перехідні говірки середньонадніпрянсько-степового порубіжжя*, «Lingua Montenegrina» 2020, god. XIII/1, br. 25, с. 139-149, [електронна версія:] <http://linguamontenegrina.me/index.php/lm/article/view/766>; *Прийменникова система середньонадніпрянських говірок*, «Українська мова» 2022, № 1 (81), с. 86-102; *Середньонадніпрянсько-закарпатські міжзональні паралелі*, «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія» 2023, вип. 2 (50), с. 297-305.

ORCID: 0000-0002-8033-075X

Email: ganmart@meta.ua

Тетяна Щербина – кандидат філологічних наук, доцент, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy), доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики. **Основні публікації:** **книга:** *Ареалогія середньонадніпрянсько-степового порубіжжя*, Черкаси 2009. **Статті:** *Мішані та мішано-перехідні говірки середньонадніпрянсько-степового порубіжжя*, «Lingua Montenegrina» 2020, god. XIII/1, br. 25, с. 139-149, [електронна версія:] <http://linguamontenegrina.me/index.php/lm/article/view/766>; *Прийменникова система середньонадніпрянських говірок*, «Українська мова» 2022, № 1 (81), с. 86-102; *Функційно-семантичне поле якості в діалектних текстах*, «Мовознавчий вісник» 2022, вип. 33, с. 6-23; *Вербалізація поняття простір у середньонадніпрянських говірках*, [w:] *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій. Źródła do badań dialektologicznych*, за ред. Т. Ястремської, Д. К. Рембішевської, Львів – Варшава 2023, с. 64-89.

ORCID: 0000-0003-0008-5983

Email: Tanya_Bevz@i.ua